

4. П'яткова Т. Розвиток інклюзивної компетентності: швейцарський досвід / Т.П'яткова // Порівняльно-педагогічні студії. – 2012. – № 1 (11). – С. 93–98.

In the article the preparation of future teachers to work in inclusive education identified problem areas and prospects for improving their competence. The urgency and feasibility study on the readiness of teachers to work with parents of children with special educational needs.

Key words: training future teachers, cooperation, "special" child, inclusive environment, educational practices.

УДК 37.015.311

ББК 60.524.251

Надія Яшин

ГУМАНІЗАЦІЯ ОСВІТИ ЯК ПЕРЕДУМОВА ФОРМУВАННЯ ТОЛЕРАНТНОСТІ СТУДЕНТІВ ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ УКРАЇНИ

Стаття присвячена дослідженню проблеми формування толерантності студентської молоді у контексті гуманізації сучасної вищої освіти. Здійснено аналіз науково-педагогічної літератури відповідно до теми дослідження. Висвітлено значення понять “гуманізація” та “гуманізм”. Розглянуто особливості гуманізації вищої освіти. З'ясовано місце толерантності в системі гуманістичних цінностей.

Ключові слова: гуманізація, толерантність, гуманізм, вища освіта, людяність, гуманістичний світогляд, особистість, виховання.

Постановка проблеми. У сучасному світі освіта розглядається як один із основних чинників духовного розвитку суспільства. Мета вищої освіти полягає у формуванні такого практичного світогляду людини, який би гармонійно поєднував у собі її професійну діяльність із загальнолюдськими цінностями. Проте брак культури та етикету, знецінення престижу освіченості та інтелектуальної діяльності, заниження моральних критеріїв поведінки та нетолерантне ставлення до інших людей – це невирішені проблеми у становленні життєвої позиції молоді.

У преамбулі Закону України “Про освіту” зазначається, що “освіта в Україні ґрунтується на засадах гуманізму, демократії, національної свідомості, взаємоповаги між націями і народами”, а стаття 6 даного закону пріоритетність загальнолюдських цінностей називає одним із основних принципів освіти [13]. Освіта повинна забезпечити руйнування старих стереотипів мислення, перейти від нівелювання особистості людини до проголошення її найважливішою цінністю держави. Більш того, процес гуманізації освіти й виховання толерантної особистості студента на сучасному етапі постає явищем міжнародного характеру.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемам гуманізації системи освіти взагалі, й вищої школи зокрема, присвячені праці В. Андрущенко, Г. Балла, Е. Барбіної, І. Беха, Л. Богомоллова, А. Бойко, А. Бондар, Т. Буяльської, Е. Варламової, С. Гончаренка, Л. Даниленко, І. Зязюна, А. Касьянова, Б. Коссова, Ю. Костенко, І. Кузнецової, В. Кременя, З. Малькової, О. Мороза, Н. Ничкало, О. Рудницької, В. Семиченко, С. Степанова та ін. Толерантність у педагогічному контексті розглядалася у працях таких авторів, як М. Карандаш, Л. Завірюха, М. Боритко, О. Байбаков, П. Комогоров, Ю. Тодорцева, Т. Білоус, Я. Довгополова, В. Калошин, В. Рахматшаєва та інших. Теоретичні основи толерантності подано у

працях С. Щеколдіної, М. Міріманової, О. Асмолова, В. Бабкіна, В. Горбатенко, А. Зимбулі, В. Золотухіна, О. Байбакова, Н. Круглової, І. Оніщенко, В. Лекторського. Проблеми толерантності молоді досліджували О. Хижняк, О. Зарівна, І. Жданова, О. Грива, Я. Довгополова, О. Батуріна, Ю. Грачова, П. Комогоров, О. Рибак, П. Степанов.

Виділення нерозв'язаних раніше частин загальної проблеми. Аналіз наукових досліджень останніх років свідчить про зростаючий інтерес до проблеми гуманізації освіти та виховання молоді. Однак, як свідчить огляд літератури, у науковому дискусійному полі України кількість наукових робіт, присвячених проблемам виховання особистості, не є достатньою. Зокрема, ґрунтовних досліджень, пов'язаних із питанням формування толерантності студентів у процесі вивчення предметів гуманітарного циклу, на даний момент у нас немає.

Мета статті – дослідити питання формування толерантної особистості у контексті гуманізації вищої освіти, що, ймовірно, дасть згодом змогу використати отримані результати наукових розвідок для вивчення проблеми формування толерантності студентів ВНЗ у процесі гуманітарної підготовки.

Основний виклад матеріалу дослідження. У зв'язку із необхідністю виховання високоморальної особистості студента, у сучасній науці все більшої актуальності набуває питання гуманізації навчально-виховного процесу. Нормативні документи про освіту в Україні (Державна національна програма “Освіта” (Україна ХХІ століття), Закон України “Про освіту”, Національна доктрина розвитку освіти України у ХХІ столітті, Концепція національного виховання студентської молоді) свідчать, що її реформування повинно ґрунтуватися на засадах гуманізму. Окрім того, ціннісні пріоритети сучасних українців залежать від гуманістичної перебудови всіх сфер життя суспільства.

Науково-методична література надає різноманітні точки зору щодо розуміння термінів “гуманізм” та “гуманізація”. У “Великому тлумачному словнику сучасної української мови” поняття “гуманізація” визначається як “поширення та утвердження гуманістичних принципів в якій-небудь сфері суспільного життя”. А поняття “гуманізм” як “ставлення до людини, пройняте турботою про її благо, повагою до її гідності; людяність” [8, с. 266]. “Словник української мови”, в свою чергу, визначає поняття “гуманний” як людяний у своїх діях і ставленні до інших людей [21, с. 193].

Розглянемо детальніше дефініції понять “гуманізм” та “гуманізація”. Гуманізм – це вираження людської людяності в усіх проявах людської поведінки. Людяність спрямована на збереження та захист людини й життя [20, с. 93]. Гуманізм є головним змістом цивілізаційного процесу, в ході якого він проявляється у різноманітних якостях: етична норма, соціальний ідеал, духовна цінність, свобода волі, взаємодопомога і співробітництво, повага до прав і гідності особистості, рівність і рівноправність, справедливість, захист від зла і насилля [9, с. 9]. Гуманізм у широкому контексті – це феномен культури, що стимулює загальний прогрес світової цивілізації. Це система поглядів, уявлень, моральних принципів, що заперечують всі види нерівності між індивідом та суспільством [5, с. 16].

Таким чином, гуманізм лежить в основі процесу гуманізації та формування особистості з багатим духовним світом, високими моральними якостями і належним рівнем розвитку свідомості та світогляду. Він вимагає доброго ставлення до кожної особистості, надання допомоги тим, хто її потребує, рівноправності усіх людей,

узгодження власних потреб і прагнень із потребами і прагненнями оточуючих й орієнтується на благо людини.

Відтак основним завданням вищої освіти виступає реалізація людяності стосовно всіх інших людей, формування гуманістичного світогляду, “втілення його у власний спосіб життя, в міжособистісне спілкування, у взаємодію особистості з усім навколишнім середовищем” [3, с. 274]. І. Бех вказує, що для досягнення цього ідеалу “оптимальним механізмом моральної вихованості необхідно вважати виховання людяності людяністю як співучасть людей у саморозвитку один одного” [3, с. 274]. У зв’язку з таким освітнім завданням, виникає поняття “гуманізація освіти”. Вважаємо, що гуманізація освіти є водночас і гуманізацією усього суспільства.

Державна національна програма “Освіта” (“Україна ХХІ століття”) окреслює поняття гуманізації освіти. “Гуманізація освіти полягає в утвердженні людини як найвищої соціальної цінності, ... забезпеченні пріоритету загальнолюдських цінностей, гармонії стосунків людини і навколишнього середовища, суспільства і природи [11].

О. Барно зазначає, що “гуманізація – це визначення людини як особистості, яка має право на розвиток своїх особливостей та їх реалізацію в суспільстві і утвердження свого місця в житті” [1, с. 6]. М. Добрускін визначає це поняття як “сукупність філософських, гносеологічних, психологічних, соціально-культурних і дидактичних поглядів, що визначають цілі й завдання вищих навчальних закладів у підготовці й вихованні майбутнього фахівця як творчої особистості” [12, с. 5]. П. Давидов зазначає, що “гуманізація – це такий світоглядний і діяльний підхід до освіти, який не тільки визнає, але й стверджує цінність студента як особистості, його право на якісну освіту, на свободу вибору, на розвиток і виявлення своїх здібностей, на визнання єдиним критерієм оцінювання діяльності викладача якості особистості спеціаліста” [10, с. 354]. В. Вакуленко під гуманізацією розуміє “створення умов для формування кращих якостей і здібностей особистості, джерел її життєвих сил; постановку виховання в центр навчально-виховного процесу, повагу до особистості, розуміння її запитів, інтересів, гідності, довіра до неї; виховання гуманної особистості, щирої, людяної, доброзичливої, милосердної” [7, с. 70–71]

На думку Г. Балла, “провідну ідею гуманізації освіти у психолого-педагогічному аспекті можна визначити як орієнтацію її цілей, змісту, форми і методів на особистість того, хто навчається, гармонізацію її розвитку” [2, с. 21].

В. Пастушенко ідею гуманізації системи освіти в сучасному суспільстві трактує як “оптимальний розвиток і поєднання психофізичних, інтелектуальних, моральних і духовних якостей особистості в просторі індивідуально орієнтованого навчально-виховного процесу” [17, с. 44].

Т. Буяльська приходять до висновку, що “гуманізація – це процес одухотворення, олюднення усіх умов життя і праці, усього змісту навчально-виховної діяльності, всіх видів і форм відношень, що складаються в освітянських закладах”. Процеси гуманізації, згідно з автором, значно масштабніші та складніші. Це процеси морально-психологічної перебудови людини, внутрішньої переорієнтації системи духовних цінностей, усвідомлення власної гідності і цінності іншої людини, формування почуттів відповідальності і причетності до минулого, сучасного і майбутнього [6, с. 4–5].

На погляд Б. Корольова, гуманізація передбачає перегляд всіх компонентів навчально-виховного процесу під кутом зору утвердження особистості як найвищої цінності, демократизацію управління у всіх ланках, забезпечення пріоритету

інтересів тих, хто навчається, зокрема досягнення зміни відносин в ланці “викладач-студент”, перетворення студента на повноправного суб’єкта навчального процесу [14, с. 19].

М. Романенко у дослідженні питань гуманізації виділяє кілька особливостей сучасної освіти, які заважають реалізації гуманістичних освітніх ідеалів. Освіта розглядається майже виключно з кадрово-професійної точки зору. Освітні заклади навчають спеціалістів, професіоналів – але не особистостей. Без уваги залишаються здібності та творча енергія людей. Основним завданням вітчизняної освіти до цього часу є надання знань, критерії оцінки та контролю всього навчання націлені на виявлення обсягу знань та навичок по їх використанню. Виходячи з цих же засад оцінюється і робота освітніх закладів та педагогів, формулюються навчальні програми, розробляються та впроваджуються методики. А головне, що знання в якості самоцілі навчального процесу витісняють із студента людину. Система критеріїв оцінки успішності навчального процесу практично ігнорує особистість, потреби її розвитку, характерні особливості, внутрішню мотивацію тощо. Державні стандарти, програми регламентують весь навчальний процес повністю, практично не залишаючи вибору для індивідуального і диференційованого навчання; оцінюється рівень знань, умінь особи, а не те, як вони впливають на її розвиток; педагоги переконані в тому, що їх прями́й обов’язок – постійно контролювати і наставляти особу, при цьому подавляється активність особистості по самостійній організації і власної пізнавальної діяльності, отже не можливим стає виконання завдання формування механізмів самоосвіти як на рівні особистості, так і на рівні навчального закладу. Іншими словами, як зазначає автор, “якщо раніше основним компонентом навчально-виховного процесу були знання, то зараз – особистісний розвиток і формування цілісної особистості” [18].

Виокремимо наступні напрями процесу гуманізації вищої освіти: відродження духовності; виховання навчаючи; визначення траєкторії особистої гуманної педагогіки кожного педагога; прагнення до рівноправного спілкування зі своїми студентами; індивідуалізація навчання; перетворення взаємодії педагога й студентів у процесі навчання на засіб їхнього творчого саморозвитку; демократизація управління освітою [22, с. 196]; національна спрямованість освіти; відкритість системи освіти; перенесення акценту з навчальної діяльності викладача на діяльність студента; перехід від репродуктивного навчання до продуктивного; самоствердження особистості за умов педагогічної підтримки; творча спрямованість навчального процесу; перехід від регламентовано-контрольованих способів організації навчального процесу до активно-розвиваючих; наступність та неперервність освіти [4, с. 21-22].

Б. Коссов аналізуючи існуючий досвід гуманізації освіти, обґрунтовує власне бачення шляхів втілення ідеї гуманізації у навчально-виховний процес. Науковець називає різні стратегії гуманізації вищої освіти. Перша ґрунтується на традиційному інформаційному підході, що складається з передачі ідей гуманізації через гуманітарні знання. Автор стверджує, що потрібно виробити певну системність, тобто ієрархію гуманітарних дисциплін в системі вищої освіти, збільшивши частку гуманітарних предметів. Акцент при цьому робиться на ті гуманітарні курси, які спроможні внести найбільший внесок в гуманізацію вищої освіти, а саме сприяють розвитку і саморозвитку морального та творчого потенціалу особистості студента. Друга стратегія пов’язана зі спробою охопити гуманізацією не лише гуманітарні дисципліни у ВНЗ різних профілів. Ця ідея базується на гуманітарній функції

історико-наукового матеріалу, який допомагає встановити зв'язок між світом науки, техніки та світом людини. Третя стратегія гуманізації спрямована на інтелектуальний розвиток людини [15, с. 12].

Виділяють наступні принципи гуманізації процесу навчання: пізнання і засвоєння студентом в педагогічному процесі істинно людського; пізнання студентом себе як людини; збіг інтересів студента із загальнолюдськими інтересами; неприпустимості використання в педагогічному процесі засобів, здатних спровокувати студента на антисоціальні прояви; надання студентові в педагогічному процесі необхідного громадського простору для найкращого прояву своєї індивідуальності; олюднення атмосфери в педагогічному процесі; визначення якостей особи вихованця, що формується, його вченості і розвитку залежно від якості самого педагогічного процесу [16, с. 227]; нерозривний зв'язок навчально-виховного процесу з життям, відтворенням сенсу праці особистості, практичною доцільністю; стимулювання творчого мислення студента; органічне поєднання вимог і довіри до особистості; відповідність виховного впливу індивідуальним особливостям особистості студента [19, с. 278].

Дослідження особливостей гуманізації освіти дозволяє стверджувати, що толерантність – це складова гуманізації. Людність як практичний засіб реалізації гуманізму та основа формування гуманістичного світогляду сприяє становленню людини на шлях толерантності та є запорукою толерантного ставлення та поведінки.

У формуванні толерантності особливе значення надається сфері вищої освіти, яка може допомогти надати знання про феномен толерантності та ініціювати інтерес до даної проблеми, проаналізувати інші культури, показати шляхи запобігання та вирішення конфліктних ситуацій, запобігти будь-яким проявам расизму, ксенофобії, шовінізму, екстремізму, забезпечити належне міжнаціональне та міжособистісне спілкування, сформувати свідомий, осмислений і відповідальний вибір людини, її власну позицію, особистісні установки, цінності, лінію поведінки, в тому числі й здатність до толерантного відстоювання власної точки зору, готовність до толерантного ставлення щодо висловлювань й думок інших та взаємодії з ними, вміння домовлятися й досягати компромісу.

З метою гуманізації та формування толерантності вища освіта повинна забезпечити виконання таких завдань: забезпечити створення педагогічних умов, які б сприяли формуванню толерантних поглядів і навичок толерантної поведінки у суспільстві; поширювати позитивне ставлення до іноземців та стриманість щодо людей з відмінними переконаннями, соціальним статусом, релігійними віруваннями через створення доброзичливої атмосфери у студентських колективах; задля загальнолюдського єднання та взаєморозуміння акцентувати увагу студентів на тому, що поєднує усіх людей на Землі (приналежність до єдиного людського роду, культурна спадщина, внесок у розвиток науки та мистецтва, спільні вчинки на благо планети і людства); за допомогою змісту навчального матеріалу прищепити студентам поважне ставлення до інших людей, знання їхніх прав та обов'язків, розвивати позитивні риси характеру (доброта, чуйність, щедрість, совісність, чесність, терпимість, співчуття, співпереживання тощо), сприяти розумінню різноманітності людського буття у культурній, релігійній, політичній, соціальній сферах та правил і норм людського співіснування.

Висновки. Отже, гуманізація – це ключова складова нового педагогічного мислення, що змінює погляд на характер та суть навчально-виховного процесу і є одним із аспектів реформування освіти, де центром виступає особистість.

Гуманізація спрямовує вектор освіти на формування толерантної особистості, визнання загальнолюдських цінностей, подальший розвиток українського народу й усього людства, утвердження нового типу духовності, нового менталітету. Виховання толерантності – це формування всебічно розвиненої особистості, підвищення рівня її моральності, прагнення жити в гармонії з іншими членами суспільства, формування свідомої дисципліни, обов'язку, поваги до закону, до інших людей. Таким чином, виховання толерантності – це шлях до гуманізації суспільства і проголошення курсу на гуманізацію вищої освіти є дійсно нагальною потребою для України.

Перспективними напрямками подальших наукових розвідок у напрямку виховання особистості вважаємо дослідження проблеми формування толерантності студентів ВНЗ у процесі гуманітарної підготовки.

1. Барно О. Демократизація та гуманізація вищої освіти – запорука формування високопрофесійного спеціаліста XXI століття / О. Барно // Імідж сучасного педагога. – 2003. – № 5–6. – С. 6–12.
2. Балл Г. Гуманізація освіти в контексті сучасності: психолого-педагогічні орієнтири / Г. Бал // Освіта і управління. – 1999. – Т.3. – С. 21–34.
3. Бех І.Д. Виховання особистості / І.Д. Бех // Особистісно орієнтований підхід: науково-практичні засади. – К. : Либідь, 2003. – Кн. 2. – 344 с.
4. Беланова Р.А. Гуманізація та гуманітаризація освіти в класичних університетах (Україна-США) / Р.А. Беланова. – К. : Центр практичної філософії, 2001. – 216 с.
5. Бітаєв В.А. Естетичне виховання і гуманізація особи / В.А. Бітаєв. – К. : ДАКККиМ, 2003. – 232 с.
6. Буяльська Т. Гуманізація освіти – вичерпане гасло і (не) виконане завдання? /Т. Буяльська // Освіта. – 2006. – № 26–27. – С. 4–5.
7. Вакуленко В.М. Основи педагогіки вищої школи України: Навч. посіб. / В.М. Вакуленко. – Луганськ : Вид-во Східноукр. нац. ун-ту ім. В.Даля, 2001. – 243 с.
8. Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. – К., Ірпінь : ВТФ “Перун”, 2007. – 1736 с.
9. Вершинина Е.М. Непрерывное воспитание и гуманизация в системе образования – суть социально-экономического и духовного возрождения общества: Концепция: Моногр./ Е.М. Вершинина. – Х. : Регион-информ, 2004. – 430 с.
10. Давидов П.Г. Аксиологічний вимір освіти / П.Г. Давидов // Інтелект. Особистість. Цивілізація: темат. зб. наук. пр. із соціал.-філос. пробл. – Вип. 8. – Донецьк: ДонНУЕТ, 2010. – С. 350–359.
11. Державна національна програма “Освіта” (“Україна XXI століття”) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/896-93-%D0%BF>. – Назва з екрану.]
12. Добрускін М.Е. Концептуальні основи гуманізації та гуманітаризації вищого технічного образования / М.Е. Добрускін // Гуманізація і гуманітаризація вищої технічної освіти. Збірник праць за матеріалами Всеукраїнської науково-практичної конференції “Гуманізація і гуманітаризація вищої технічної освіти”. – Харків, 2000. – С.5–6.
13. Закон України “Про освіту” [Електронний ресурс]. – Режим доступу. – <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1060-12>. – Назва з екрану.
14. Корольов Б. І. Вища школа України на зламі епох / Б.І Корольов // Вища освіта України в умовах трансформації суспільства: стан, проблеми, тенденції розвитку, 1991–2006 рр.: Наук.-допом. бібліогр. покажч. – К. : Педагогічна думка, 2008. – 487 с.
15. Коссов Б.Б. Обобщенность содержания высшего образования как фактор его развития / Б.Б. Коссов // Вопросы психологии. – 1995. – №2. – С.9–19.
16. Максимова Т.В. Проблемы гуманизации в системе образования / Т.В. Максимова // Педагогіка, психологія та мед.-біол. пробл. фіз. виховання і спорту. – 2005. – № 22. – С. 225–228.
17. Пастушенко В. Актуальні проблеми та психолого-педагогічні орієнтири гуманізації системи освіти / В. Пастушенко // Нова педагогічна думка. – 2008. – №3. – С. 44–46.
18. Романенко М.І. Гуманізація освіти: концептуальні проблеми та практичний досвід: монографія / М.І. Романенко. – Дніпропетровськ : “Промінь”, 2001. – 160 с.

19. Сиволога В.Ф. Гуманізація та гуманітаризація вищої освіти / В.Ф. Сиволога // Дослідження політичної взаємодії в умовах трансформації суспільства: зб. наук. праць. – Одеса : ОНУ, 2013. – С. 266–286.
20. Скляр П.П. Гуманізація та гуманітаризація: поняття, співвідношення та шляхи впровадження в освіту / П.П. Скляр, Т.О. Уманська // Вісник Національного технічного університету України “Київський політехнічний інститут”. Філософія. Психологія. – 2007. – № 1(19). – С. 92–101.
21. Словник української мови: в 11 томах / за ред. І.К. Білодіда. – К. : Наукова думка, 1971. – Том 2. – 550 с.
22. Часова К.С. Гуманізація освіти в Україні: теоретичний аналіз / К.С. Часова // Педагогічний процес: теорія і практика. – 2013. – Вип. 4. – С. 194–201.

The article deals with the problem of forming the students' tolerance in the context of humanization of modern higher education. The analysis of the scientific and pedagogical literature on the problem is conducted. The meanings of the concepts "humanization" and "humanism" are determined. The peculiarities of humanization of higher education are examined. The role of tolerance in the system of humanistic values is shown.

Key words: *humanization, tolerance, humanism, higher education, humanity, humanistic outlook, personality, upbringing.*